

Talous- instituution elämä ja kuolema

Markku Kuisma: Kahlittu raha, kansallinen kapitalismi. Kansallis-Osake-Pankki 1940–1995. SKS, 2004, Helsinki. 679 s.

■ Professori Markku Kuisma on tullut muutamien laadukkaiden yrityshistorioidensa ansiosta suomenkielisen pääoman ja valtionyhtiöiden hovikirjoittaja. Uusimmassa teoksessaan hän paneutuu Kansallis-Osake-Pankin sodanjälkeiseen historiaan. Kirja muodostaa kolmannen osan KOP:n historiasta. Se alkaa sota-
vuosista, eli pääjohtaja Mauri Honkajuuren loppukaudesta, ja päättyy SYP:n ja KOP:n yhdistymiseen Meritaksi vuonna 1995. Muutokset suomalaisilla rahoitusmarkkinoilla olivat valtavat, sekä kirjoittamisprojektin että koko tutkimusperiodin aikana. Kun projekti alkoi vuonna 1994, KOP oli vielä olemassa itsenäisenä pankki-

na, mutta kun viimeinen piste pantiin käsikirjoitukseen, tutkimuskohde oli jo aikoja sitten sulautunut pääkilpailijaan. Kuisman tehtävä on siten ollut mielenkiintoinen, muttei helppo. Kirja on jännittävä tarina siitä, miten eräs keskeisimmistä instituutiosta Suomen talouselämässä muuttuu, taistelee olemassaolostaan ja lopulta häviää markkinoilta.

Kirja on jaettu päälukuihin pankin pääjohtajien mukaan. Tämä jaksottelutapa on tavalinen yrityshistorioissa ja korostaa pääjohtajan merkitystä yritysten kehityksessä. Muitakin ratkaisuja toki löytyy. Esimerkiksi Antti Kuusterä päätyi Osuuspankki-historiassaan pääosin aiheen mukaiseen jaotteluun.¹ KOP:n kohdalla Kuisman valitsema rakenne on toisaalta hyvin perusteltu: pankki oli hyvin pääjohtajakeskeinen yritys ja Kuisma osoittaa selvästi, miten jokainen pääjohtaja antoi vahvasti oman leimansa pankin kehitykselle. KOP:n pääjohtajalla oli myös asemansa vuoksi suuri yhteiskunnallinen merkitys. Lisäksi pääjohtajakaudet ajoittuvat osittain rahamarkkinoiden muutoksien ja pankin muuttuvien toimintalinjojen mukaisesti. Esimerkiksi ”vanhan sukupolven” viimeinen

edustaja, Veikko Makkonen, ottaa ohjat käsiinsä juuri kun 1970-luvun lama oli syvimmillään ja siirtyy eläkkeelle kun pääomamarkkinoiden tiukkaa säännöstelyä aletaan purkaa. Jaakko Lassila astuu remmiin kun rahamarkkinoiden vapautuminen kiihtyy. Lassila edustaa samalla uutta pankkiiri-sukupolvea, joka monella tavalla tuli symboloimaan tätä murroskautta.

Kirjan alku käsittelee aika vähän itse pankkitoimintaa, vaan ensisijaisesti pankkia poliittisessa ristipaineessa sodan aikana ja sen jälkeen. KOP oli valtion merkittävä sotarahoittaja ja KOP:n johtohenkilöiden osallistuminen poliittiseen elämään antoi pankille väistämättä tärkeän poliittisen roolin. Sodanjälkeiset vuodet olivat pankille taas hyvin pitkälle elonjäämistaistelua, mm. sosialisoinnin uhan takia. KOP oli, teollisuuden ja kaupan suurpankkina, kommunistien ja sosialistien silmätikkuna. Pankki kärsi myös laajemmin uskotavuuskriisistä mm. 1930-luvun laman jälkeen. Pankki oli nimittäin lainoittanut monia laman aikana vaikeuksiin joutu-

1. Antti Kuusterä (2002) Lähellä ihmistä. Osuuspankkitoiminta 100 vuotta, Otava.

neita sahoja ja tiloja maaseudulla.

Martti Virkkusen ja Veikko Makkosen pääjohtajakausilla Suomi eli ”kahlitun rahan aikaa”. Kirja keskittyykin pankin toimintaan jätkän säätelyn aikana ja suhteeseen toisaalta Suomen Pankkiin, toisaalta kilpailuun ottolainauksesta ja asiakkaista, erityisesti PYP:n kanssa. Näitä aiheita on paljon käsitelty aiemminkin kirjallisuudessa, mutta Kuisma keskittyy pankin näkökulmaan, erityisesti siihen miten pankki sopeutui ja tasapainoili keskikorkojärjestelmän luomissa olosuhteissa.

1980- ja 90-luvulla pääosassa on luonnollisesti rahoitusmarkkinoiden vapautuminen kasinotalouksineen ja pankkikriiseineen, pankin taistelu henkiinjäämisestä ja itsenäisyydestä sekä lopuksi ajautuminen kohti yhä väistämättömämmältä tuntuvaa kohtaloa. Näitä lukuja voi lukea kuin parasta trilleriä, vaikkakin konnat ja loppuratkaisut ovat pääosiltaan tunnettuja.

Punaisena lankana läpi koko kirjan on KOP:n ja SYP:n välinen kilpailu johtavan liikepankin asemasta Suomessa. Kuisma näyttää, miten säännöstelyn vuosikymmeninä pankkien johtohahmot toimivat kilpailusta huolimatta herrasmiesmäisesti. Pääjohtajat olivat puheväleissä, eikä toisten reviiireille hevin astuttu. Voidaan väittää, että tämä symboloi henkilötasolla suomalaisen korporatiivisen talouden toimintaa. Virkkusen ”presidenttipeli” tosin aiheutti välien viilentymistä, ja pääomamarkkinoiden liberalisoitumisen myötä kilpailu päävihollisten

välillä muuttui veriseksi. Kouri-kaupat, nurkanvaltausyritykset ja -syytökset leimasivat pankkien keskinäistä suhdetta kasinotalouden vuosina. Tämä kilpailutilanne huipentui pankkien yhdistymiseen Meritaksi. Yhdistyminen symboloi vahvasti koko suomalaisen talouden muuttumista; uudessa ympäristössä pääomalla ei ole kieltä eikä kotimaata.

Teoksen mielenkiintoisimpia osia on KOP:n vallankäyttö omissa kruununjalokivissä, kuten Rauma-Repolassa ja Yhtyneissä Paperitehtaissa. KOP myötävaikuttii moniin yritysfooihin, joista Rauma-Repolan Oy:n syntyminen on tunnetuimpia esimerkkejä taloushistoriassamme. Vastaväntyyppisiä pakkofuusioita, mm. John Barker Oy:n ja Littoisten Verkatehtaan yhdistäminen, oli tapahtunut jo aikaisemminkin KOP:n aloitteesta. Yhdistymisen tärkein syy oli usein pahasti velkaantuneiden yritysten tervehtyttäminen, mutta Kuisman mukaan pankki halusi myös keskittyä muuttamiin suuryrityksiin. KOP oli voimakas taustavaikuttaja yrityskaupoissa vielä 1980-luvulla, vaikka kaikki suunnitelmat eivät enää toteutuneetkaan Lassilan toiveiden mukaisesti. Kilpailu yrityksistä kiihtyi, mutta kehitykseen vaikutti yhä enemmän uusi markkinatilanne. Pankin rooli ja vaikutusvalta vähenivät.

Pienenä reunahuomautuksena tähän voi lisätä, että Kuisman mukaan oli paradoksaalista, että kritiikki KOP:n ja SYP:n suurista omistusosuuksista ja suurta valtaa kohtaan teollisuusyrityksissä oli kaikkein kiivaimmillaan juuri silloin kun

pankkien omistus ja valta olivat jo murenemassa liberalisoinnin ja kansainvälistymisen myötä. Voidaan kuitenkin perustellusti väittää, että muuttuvassa taloudellisessa ympäristössä ja uusien vaihtoehtojen tullessa kuvaan suomalaista ristiinomistusperinnettä ja pankkikeskeisyyttä pystyttiin myös vakavammin kyseenalaistamaan.

Kirja on mahtava teos (679 sivua), joka perustuu laajaan ja perusteelliseen lähdetutkimukseen. Tilaushistoriaksi kirja on ansiokkaalla tavalla kriittinen ja analyttinen. Kirjoittaja korostaa myös itse, ettei hänen tutkijavapauttaan ”haluttu eikä yritetty loukata”. Teos on, kuten Markku Kuisman teokset yleensä, sujuvasti, jopa värikkäästi, kirjoitettu. Kuisman sijoittaa KOP:n toiminnan ansiokkaasti laajempaan yhteiskunnalliseen ja institutionaaliseen kehitykseen. Erityisen hyvin hän pystyy hahmottamaan lukijoilleen, miten rahamarkkinoiden muuttuvat olosuhteet, omistuksen institutionalisointi ja talouden kansainvälistyminen vaikuttivat pankin toimintaan ja strategia-valintoihin. KOP:n läheiset kytkökset taloudelliseen ja poliittiseen eliittiin, mikä johtui sekä johdon henkilökohtaisista suhteista että pankin asemasta suomalaisessa pankkikeskeisessä järjestelmässä, on vahvasti mukana läpi teoksen. Kirja on kattava katsaus Suomen rahamarkkinoiden muutoksista, oikeastaan koko Suomen taloudellisesta kehityksestä toisen maailmansodan jälkeen, vaikka perspektiivi on pankin ikkunasta. Kirja tarjoaa myös eväitä moniin ajankoh-

taisiin kysymyksiin, mm. keskusteluun suomalaisten yritysten omistusohjasta.

Kuisma on vahvimmillaan käsitellessään KOP:n johtohahmojen yhteiskunnallista toimintaa suomalaisen korporatiivisen järjestelmän aikana. Joskus suurempi etäisyys pääjohtajiin, erityisesti Honkajuuren ja Virkkusen kohdalla, olisi ollut eduksi. Lassilasta Kuisma piirtää selvästi ristiriitaisemman, ja samalla moniulotteisemman hahmon. Tämän kautta kirjassa nousee myös mielenkiintoisesti esiin pankin sisäisiä ongelmia ja ristiriitoja.

Kirjasta jää osittain kaipaamaan laajempaa tarkastelua pankin organisaatorakenteesta ja -kehityksestä. ATK:n käytönoton ja pankkikonttoreiden lukumäärän lisäksi pankin sisäistä organisaatiota ja työskentelyä käsitellään suhteellisen vähän. Poikkeuksen muodostaa Lassilan tekemä johtoportaan organisaatiouudistus, joka oli yhteydessä koko pankkitoiminnassa tapahtuviin muutoksiin, ja jolla oli vaikutuksia johtohenkilöiden toimintaan kasinovuosina. Pankin suureen enemmistöön, rivi-pankkitoimihenkilöihin, tutustutaan lähinnä – sinänsä runsaan ja mielenkiintoisen – kuvamateriaalin kautta.

Muutamit mielenkiintoiset ilmiöt, jotka tarjoaisivat aineksia laajempaan tarkasteluun, jätetään myös osittain puolittihen. KOP:n vallankäyttö suomalaisessa talouselämässä on vahvasti esillä, mutta kysymys siitä kuka käytti valtaa KOP:ssa jää vähemmälle huomiolle. Toinen tärkeä kysymys, josta moni lukija varmasti haluaisi tietää enemmän, on KOP:n

tapa jatkuvasti antaa tiettyjen lempiasiakkaidensa velkaantua hallitsemattomasti, mikä sitten aiheutti suuria ongelmia ”koti-pankille”. Tämä ilmiö esiintyi jo ennen kahlitun rahan aikaa, joten siitä ei voida syyttää pelkästään säännöstelyä. Esimerkiksi Raahe Oy:n perustaja August Lagerlöf sai jo 1910-luvulla jatkuvasti lisää luottoa ylimitoitettuihin ja hyvin riskialttiisiin projekteihinsa, jotka aiheuttivat pankille suurta päänvaivaa ja lopuksi Raahe päättyi pankin syliin 1920-luvulla. Myös John Barker Oy ja Littoisten Verkatehtaan omistaja H. Leisegan-Koristo sai jatkuvasti kasvattaa velkaansa 1920- ja 30-luvulla, ja yhtiöt joutuivat pankin määräysvaltaan 1930-luvulla. Lisäksi KOP:n omat toimihenkilöt olivat usein merkittäviä osakkeenomistajia KOP:n hallitsemisissa yhtiöissä, joten pankin ja toimihenkilöiden henkilökohtaiset intressit sekoittuivat välillä pahasti. Nämä ongelmat olivat selvästi suomalaisen järjestelmän nurja puoli ja näitä ilmiöitä olisi voitu pohtia enemmän, esimerkiksi vertaamalla KOP:n toimintaa muiden pankkien, kuten PYP:n/SYP:n, toimintamalleihin.

Kuisma ei myöskään liiemmin keskustele toisten tutkijoiden ja kirjoittajien kanssa, vaikka siihen usein olisi olemassa hyvät lähtökohdat. Monet kiinnostavat kysymykset, jotka tulevat esiin kirjassa, on käsitelty laajastikin sekä suomalaisessa että kansainvälisessä kirjallisuudessa. Viittaamalla laajemmin ajankohtaiseen poliittiseen, taloudelliseen ja teoreettiseen keskusteluun kirjan merkitys puheenvuorona

tieteellisessä yhteisössä ja yhteiskuntakeskustelussa olisi vahvistunut.

Nämä huomautukset ovat kuitenkin pieniä reunamerkin- töjä muuten mitä ansiokkaimmassa historiateoksessa. Kuisma toteaa alussa, että Kansallis-Osake-Pankki ei ollut ainoastaan pankki, vaan monella tapaa suomalainen kulttuurilaitos. Voidaan hyvin perustellusti sanoa, että Kuisman kirja ei ole ainoastaan pankkihistoria, vaan monella tapaa kulttuuri- teko.

Susanna Fellman